

Домантович Віталій Вікторович
здобувач вищої освіти
Маргулов Артур Худувич
професор кафедри міжнародних відносин,
доктор історичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

«ЧОРНА ПІХОТА» НА КРИВОРІЖЖІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Численні дослідження, які стосуються німецько-радянської війни, все ще залишили чимало білих плям, які потребують висвітлення. Серед них і питання «чорної піхоти». «Чорносвітники», «чорножупаники» і «чорна піхота» – не знайти таких назв і понять в офіційних радянських документах, начебто їх і не існувало. Саме тому в історичних працях та інших публікаціях про Другу світову війну жодним словом не згадувалося про переважно примусовий характер мобілізації, майже ніякої інформації немає про діяльність так званих «польових військкоматів», і тим більше відсутні згадки про «чорносвітників».

Серед українських істориків означена тема стала предметом наукового вивчення лише за часів незалежності. Активно цю проблематику досліджували закордонні та вітчизняні дослідники: Михайло Дорошенко, Владислав Гриневич, Олександр Чорний. Усі наведені роботи ґрунтуються на спогадах та свідченнях очевидців та учасників тих подій.

Метою даного дослідження є з'ясувати структурно-логічне розуміння терміну «чорносвітники» та дослідити їх наявність на території Криворіжжя.

Перші свідчення про «чорну піхоту» відносяться до осені 1943 року, коли відбувалося форсування Дніпра. Поняття «чорносвітники» пішло від того, що у показах очевидців про війну містяться свідчення про поповнення, що прибувало на фронт без обмундирування, подекуди ці люди мусили йти у свій перший бій у власній цивільному одязі і без зброї. Їх мобілізацією займалися так звані «польові військові комісаріати», складені зазвичай зі взводу солдат і кількох офіцерів. Забирали всіх здатних тримати зброю, навіть 16-17-річних хлопців. Більшість із мобілізованих зовсім не мали військового досвіду, не проходили жодної підготовки. Новобранці проходили двотижневі навчання, в ході яких оволодіти навіть елементарними навиками поведінки в бою неможливо. Були численні випадки, коли вони вирушали на фронт, не навчившись користуватися зброєю. Такі суттєві недоліки спонукали до зміни системи підготовки молодого поповнення, проте зазвичай навчання залишалося на папері. Мобілізованих одразу кидали в бій. Часто «чорна піхота» з котрогось села практично вся гинула за його околицею у першому ж бою. Іноді їх знаходили і ховали в братських і одиночних могилах, імена декого з них викарбувані на плитах пам'ятників у списках воїнів-визволителів у рідних чи сусідніх селах, але більшість так і залишились «зниклими без вісті».

Не винятком стала і територія Криворіжжя. З приходом радянських військ розпочалася масова мобілізація чоловічого населення на фронт. Разом з тим, у районах, звільнених від німецької окупації, налагоджували роботу і військкомати. Місцевий краєзнавець Володимир Ключков свого часу записав спогади учасників бойових дій Василя Омеляновича Журби, Михайла Андрійовича Бараника та Чередниченко (*ім'я та по-батькові невідомі. – Авт.*). Як свідчив М. А. Бараник в секретний відділ військової частини, в якому він працював, поступила директива вищого військового командування про створення «мобільних польових військових комісаріатів» на звільненій від німецької окупації території. Цей підрозділ мав займатись мобілізацією юнаків, які досягли вісімнадцятирічного віку. Михайло Андрійович зазначав, що однією з головних причин мобілізації цих юнаків було те, що вони залишились на окупованій території.

Ще один свідок, Чередниченко, згадував, що він був мобілізований у вісімнадцять років одним з таких військкоматів в селі Мар'янівка П'ятихатського району Дніпропетровської області. Після мобілізації він був спрямований на територію лозовацько-недайводського фронту, де йому і таким самим бійцям як він, була надана одна гвинтівка на трьох чоловік і п'ять набоїв. Перед ними було поставлене завдання звільнити село. Як зазначає Чередниченко, в ході цього наступу загинули майже всі мобілізовані юнаки.

Після звільнення Лозоватки 8 березня 1944 року в шістнадцятирічному віці був мобілізований і ще один свідок В. О. Журба. Він згадує, що призовників з Криворізького району відправили на територію лозовацько-недайводського фронту для прибирання тіл померлих солдат з полів для поховання в братських могилах, серед цих солдат, як зазначав свідок, більша частина була «чорносвітників».

Краєзнавець з села Іскрівка Петрівського району Кіровоградської області Єванжеліна Кульшенко у своїх працях пише про долю двох «чорносвітників» Михайла Герасименка та Якова Кукленка. На її думку, Михайло Герасименко був мобілізований в жовтні 1943 року у вісімнадцятирічному віці з Криничанського

району Дніпропетровської області. Після мобілізації був відправлений на передову в район села Іскрівка для звільнення навколишніх сіл. Але під час звільнення села Іскрівка в кінці жовтня 1943 року він від отриманих поранень помер в медсамбаті. Єванжеліна Кульшенко говорить, що Яків Кукленко був з села Олексіївка, що на Дніпропетровщині. Як тільки в село вступили регулярні частини радянської армії, його, а разом і з ним багато його однолітків, було мобілізовано і зараховано до одного підрозділу. Я. Кукленку на той момент було теж вісімнадцять років. Після мобілізації його з однолітками було відправлено на передній рубіж бойових дій в район села Іскрівка, де відбувалися жорстокі бойові дії, в ході яких Я. Кукленко загинув.

Проаналізувавши свідчення очевидців тих подій, ми дійшли висновку, що радянське командування ставилося до українців, які пережили окупацію, переважно як до «ворогів народу». Сталінський тоталітарний режим використовував військові мобілізації не лише для поповнення діючої армії живою силою. Вони водночас стали своєрідним інструментом помсти населенню, що залишилося на окупованій Вермахтом території і повинні були власною кров'ю «змити провину перед Батьківщиною та її великим вождем Сталінім». Найбільш виразно це виявилось у відношенні до українського населення, ставши також і методом боротьби режиму з українським визвольним рухом.

Тема «чорносвитників» далеко не вичерпана – ми ще не маємо реальної та повної картини подій. Поки що не можемо точно окреслити характер і масштаби цього, без перебільшення, злочину тоталітарної системи проти людяності та гуманізму.

Список використаної літератури

1. Гриневич В. Військові мобілізації в Україні 1943–1944 років. «Ви повинні змити власною кров'ю провину перед Батьківщиною і її великим вождем товаришем Сталінім». *Дзеркало тижня*. 2005. 2 вересня.
2. Гриневич В. Радянські військові мобілізації в Україні. Історія українського війська (1917–1995). Л.: Світ, 1996.
3. Гриневич В. Між молотом і ковадлом. *Український тиждень*. 2013. № 6 (274). 7 лютого. С. 50–53.
4. Дорошенко М. Українська трагедія. Спогади з Другої світової війни. Нью-Йорк, 1980. С. 59.
5. Кульшенко Є. «Як обірвана струна». *Трудова слава*. 2010. С. 2.
6. Кульшенко Є. «Танки не пройшли». *Трудова слава*. 1978. С. 2.

Єсіна Софія Сергіївна

здобувач вищої освіти 1 курсу,
Ядловська Ольга Степанівна
 доцент кафедри соціально-гуманітарних
 дисциплін, кандидат історичних наук
 (Дніпропетровський державний
 університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІНСЬКОГО АПАРАТУ НА ЗАПОРІЗЬКІЙ СІЧІ

Козацтво від початку створення перебувало осторонь кріпосницької системи, виступаючи її заклятим ворогом і уособлюючи в собі вольницю. Поступово, в умовах постійної небезпеки, виникла потреба до об'єднання у спільноту, яка згодом почала значитись як військово-політична організація. Відзначаючи специфічні риси політичної організації запорозького козацтва, Січ називають «козацькою республікою», для якої були характерними тільки їй притаманні демократичні риси.

Українська козацька держава XVII ст. пройшла різні фази розвитку, що позначились на її кордонах, устрої та державно-правовому становищі. Найбільший розквіт Запорозької Січі припадає на XVI – XVII ст. У ній сформувалась самобутня організація козацького самоврядування, яка згодом лягла в основу державного механізму Гетьманщини. Так, вищим органом влади Запорозької Січі була військова рада за участю всіх козаків, скликалась за потребою, а обов'язково – 1 січня і 1 жовтня, обирала на рік уряд Січі – військову старшину, а також місцеві органи влади – паланкову і курінну старшину, керувала всіма важливими справами Січі, зокрема, проводила внутрішню і зовнішню політику [1].

Поступово формувалась командно-управлінський апарат Запорозької Січі. З'явилися різні військові посади. Суддя чинив суд над порушниками козацьких законів, видав кошторисом і міг виконувати обов'язки кошового отамана. Писар очолював військову канцелярію й письмово оформляв найголовніші січові справи. Осаул видав організацією військових загонів та їхнім вишколом. Обозний командував артилерією, дбав про її розташування й забезпечення усім необхідним. Нижчу ланку командного апарату становили курінні отамани. Усі командні посади були виборними, що забезпечувало високу військову вправність командного складу козацтва [2] та свідчило про демократичні засади політичного устрою.

Повний штат керівного складу запорозьких козаків налічував велику кількість осіб, послідовні ступені якого виглядають так: кошовий отаман, суддя, осаул, писар, курінні отамани, військові чиновники